

ნათია ჯალაბაძე

აფხაზური თქმულება აბრსკილზე და მასთან დაკავშირებული ვარაუდები

საგმირო ეპოსს დიდი ადგილი უჭირავს აფხაზურ ფოლკლორში. ის საფუძვლიანად არის შესწავლილი, განსაკუთრებით აფხაზ მეცნიერთა (შ. ინალ-იფა, ს. ზუხბა, ა. ანშბა, შ. სალაყაია, ლ. აკაბა და სხვ.) მიერ და გამოთქმულია მნიშვნელოვანი მოსაზრებები. წინამდებარე სტატიაში აფხაზური საგმირო ეპოსის, კონკრეტულად კი „აბრსკილის თქმულების“ იმ ასპექტებზე შევჩერდები, რაც 2020 წელს აფხაზური ზეპირსიტყვიერების მიმართულებით ჩემი მუშაობისას გამოიკვეთა; ეს ასპექტები მათი შემქმნელი ხალხის კულტურულ თავისებურებებს წარმოაჩენს და შესაძლოა გარკვეული ისტორიული მოვლენების გამოძახილიც კი იყოს. სავარაუდოდ, ეს ერთგვარ სიახლეს შეიტანს ქართულ-აფხაზურ დისკურსში; ყოველ შემთხვევაში, ზოგიერთი საკითხის ახლებურად გააზრების თვალსაზრისით მაინც.

როგორც აღნიშნავს ფოლკლორისტი ზურაბ კიკნაძე, ხალხური სიტყვიერების შემსწავლელი დისციპლინის — ფოლკლორისტიკის განკარგულებაშია ჟანრობრივად მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალა, რომელიც ნამდვილად ამოუწურავია, როგორც მოცულობით, ისე პრობლემატიკით და ხედვის მრავალმხრივობით. მისი მომიჯნავე დისციპლინები (ეთნოლოგია-ეთნოგრაფია, კულტურული ანთროპოლოგია, რელიგიათმცოდნეობა, რელიგიის ისტორია...) ახალ-ახალ პერსპექტივებს გადაშლის მის წინაშე და ახალ-ახალ ამოცანებს უსახავს მას (კიკნაძე 2007: 10). დავამატებდი, რომ თავად ფოლკლორისტიკაც გადაშლის ახალ-ახალ პერსპექტივებს აღნიშნული დარგების, ჩვენ შემთხვევაში ეთნოლოგიის წინაშე, რამეთუ, როგორც მეცნიერი განმარტავს, „ხალხური ნაწარმოები გამოხატავს ფოლკის სულისკვეთებას, ის მტკიცედ ზის ამა თუ იმ საზოგადოების

ტრადიციაში, ამ ცნების უფართოესი გაგებით — აქ იგულისხმება არა მხოლოდ ტრადიციული პოეტიკა, პოეტური გამომსახველობითი ხერხები, როგორც საერთო მონაპოვარი, არამედ ყოფითი კულტურა და მსოფლმხედველობრივ წარმოდგენათა სისტემა — მთელი მემკვიდრეობითი სულიერი დოვლათი“ (კიკნაძე 2007: 27-28).

ცნობილი ფოლკლორისტი ელენე ვირსალაძე წერდა: „ქართველურ ტომთა უძველესი კავშირები სხვა ხალხებთან, საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა, სავაჭრო გზები, მდიდარი ისტორიულ კულტურული ურთიერთობანი, ყოველივე ეს, ისე როგორც ქვეყნის შიგნით მომხდარი მიგრაციები, უეჭველად უნდა იყოს მიღებული მხედველობაში, როგორც ქართული ფოლკლორის ცალკეულ ძეგლთა ანალიზის დროს, ისე საერთაშორისო მამტაბის პრობლემათა გარკვევაში, სადაც ქართულ მასალას, ეჭვგარეშეა, თავისი გარკვეული და მეტად საინტერესო ადგილი უჭირავს“ (ვირსალაძე 1962: 24-25).

მართლაც, ზეპირი გადმოცემები ერთგვარად ინახავს გეოგრაფიულ თუ ეთნიკურ საზღვრებზე ხალხების მუდმივი მოძრაობის, მათი ინტერკულტურული ურთიერთობის ამსახველ გარკვეულ ინფორმაციას.

აფხაზური ფოლკლორის ერთ-ერთი პოპულარული პერსონაჟი ქართული ამირანის იდენტური გმირი აბრსკილია; გადმოცემა ამირანზე კი, როგორც ვიცით, დადასტურებულია საქართველოს თითქმის ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში (ქართლი, კახეთი, ფშავ-ხევსურეთი, მესხეთი, ჯავახეთი, იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი...). როგორც აღნიშნავს ზ. კიკნაძე, უძველესია ამირანიანის მოტივები, მითოლოგიები, მაგრამ თავად სხეული მისი შედარებით მოგვიანო წარმონაქმნია (კიკნაძე 2007:116). ამირანის პერსონაჟს ჰყავს ორეულეები განსხვავებული საგმირო-მითოლოგიური ტრადიციებიდან — ოსური ნართების ბათრადის, სომხური ეპოსის მჰერის, სამხრეთელი სლავების მარკო კრალევიჩის და სხვათა სახით, რომელთა შორის არის აფხაზური ტრადიციის აბრსკილიც (კი-

კნაძე 2007:146). ამირანის მსგავსად აბრსკილიც საარაკო ძალის მქონეა, ისიც ებრძვის მტრებს (უცხოტომელებს, გოლიათებს), ისიც შიშის ზარს სცემს მტერსა და მოყვარეს, ისიც გადიდგულდება და ღმერთის ტოლად წარმოიდგენს თავს, მასაც დასჯის ღმერთი და მიაჯაჭვებს მაღალ მთაზე/კლდეზე/მღვიმეში და ა.შ.

საყურადღებოა, რომ საგმირო ეპოსის ჟანრის თქმულება აბრსკილზე, უცნობია ბზიფის აფხაზებისთვის, ის მხოლოდ აბჟუელ აფხაზებშია გავრცელებული. ეს კი სპეციალისტთა ვარაუდით, იმაზე მეტყველებს, რომ იგი საერთოაფხაზური მოვლენა არ უნდა იყოს და თქმულების სიუჟეტი ამირანიანის ტიპის საგმირო ეპოსის დასავლურქართული ვარიანტიდან არის ნასესხები (ანთელავა 2017:191-192). ეს მოსაზრება ლოგიკურია, ვინაიდან, აბრსკილის სიუჟეტი საერთოაფხაზური რომ ყოფილიყო, მაშინ ის ბზიფის აფხაზებშიც იქნებოდა დაფიქსირებული. აქვე დავძენთ, რომ მიხეილ ჩიქოვანს მიჯაჭვული გმირის სიუჟეტის აფხაზეთში გავრცელების არეალი დადგენილად არ მიაჩნდა. სერგეი ზუხბა კი დაბეჯითებით უსვამს ხაზს, რომ ეს კარგად არის ცნობილი და ღმერთთან მეზობლი არბსკილის ლეგენდა აფხაზეთის აბჟუის მხარეშია (თანამედროვე ოჩამჩირის რაიონი) გავრცელებული, იქ, სადაც მდებარეობს აბრსკილის გამოქვაბული (Зухна 2014: 477).

აფხაზურ ზეპირსიტყვიერებაში არსებობს აბრსკილის თქმულების განსხვავებული ვერსიები, თუმცა, ძირითადი ქარგა ასეთია: აბრსკილი იბადება აფხაზი ქალწულისაგან, იგი იზრდება დღეობით და არა წლობით, ყალიბდება ძლიერ ვაჟკაცად, უშიშარია, ებრძვის შინაურ და გარეშე მტრებს, მათ, ვინც თავს ესხმის აფხაზეთის წმინდა მიწას, მალე მისი სიმამაცისა და სიძლიერის შესახებ ხმა აფხაზეთის საზღვრებს გარეთ გავარდება, იგი თანამემამულეებს უყვართ, მტრებს კი შიშის ზარს სცემს, იგი ანადგურებს ბოროტ ძალებს, უვარგის მცენარეებს, ხოცავს ქერა ცისფერთვალეა ადამიანებს, ემტერება ქაცვბას და აშვბას (რუს. ვარიანტით კაცუბას და ასუბას) გვარის ხალხს. თუმცა, აბრსკილს დიდება თავბრუს დაახვევს, გადიდგულებული თავს

ღმერთის ტოლად წარმოიდგენს და ამით ღვთის გულისწყრომას გამოიწვევს. ღმერთი მის შეპყრობას ანგელოზებს დააყვავებს. ანგელოზებისგან თავის დაღწევის მიზნით, აბრსკილი თავის არაშით¹ ერცახუს მთის წვერიდან ზღვის სანაპიროზე გადაადგილდება, სანამ გრძნეული დედაბრის დახმარებით ანგელოზები არ შეიპყრობენ; ღმერთი სჯის მას და არაშთან ერთად მღვიმეში რკინის პალოზე მიაჯაჭვებს და ა.შ. თქმულების ძირითადი ვერსიით ეს მღვიმე ოჩამჩირის რაიონის სოფ. ქლოუსთანაა და დღესაც აბრსკილის მღვიმედ არის ცნობილი (ვარიანტით, აბრსკილი სოფელ გუფში ცხოვრობდა (ოჩამჩირიდან 14 კმ), სამურზაყანოს დაბლობზე, სადაც არის კარსტული მღვიმეები).

აბრსკილის თქმულებაში ჩემი ყურადღება მიიქცია რამოდენიმე მოტივმა. თქმულების თითქმის ყველა ვარიანტში ხაზგასმულია, რომ გაბოროტებული აბრსკილი დაუნდობლად ხოცავდა ქერათმიან (ვარიანტით, წითურთმიან) და ცისფერთვალეა (ვარიანტით, ჭრელთვალეა) ადამიანებს (Абрскил сделался жестоким, стал беспощадно истреблять светловолосых, голубоглазых), არ ინდობდა არც ტყვეებს და არც თავის თანამემამულეებს, იმ მიზეზით, რომ ვისაც კი ეს უცხოტომელები შეხედავდნენ, ყველას გათვალავდნენ (Хварцкия 1994:3-4). როდესაც ღმერთმა ანგელოზებს აბრსკილის ხელში ჩაგდება დაავალა, მათ დასახმარებლად მოვიდა ერთი გრძნეული ცისფერთვალეა დედაბერი, ერთ დროს აფხაზეთისადმი მტრულად განწყობილი ტომიდან („хитрая голубоглазая старуха из племени, враждебного некогда Абхазии“). სწორედ მისი წყალობით შეიპყრეს აბრსკილი ანგელოზებმა (დედაბრის რჩევით, იმ მთის კალთებზე, სადაც აბრსკილი თავის არაშით გადაფრინდებოდა, გაქონილი ხარის ტყავები დააგეს, რაზედაც ცხენს ფეხი დაუსხლტა და მხედარი გადმოაგდო, ანგელოზებმა კი ამასობაში იგი ხელთ იგდეს); ხოლო, როდესაც აბრსკილი დაატყვევეს და მთელ აფხაზეთს მოედო ეს ამბავი - „უზომო იყო ქერათმიანი და ცისფერთვალეა ადამიანების სიხარული, აბრსკი-

1 არაში — ჯადოსნური, ფრთოსანი ცხენი.

ლის მეგობრების მწუხარება კი წარმოუდგენელი („Велика была радость светловолосых людей с голубыми глазами, но невозможно было описать печаль его друзей“). ცისფერთვალებათა ტომელი დედაბრის სახე ისევე ჩნდება აბრსკილის ღმერთთან მიყვანის პასაჟში, როდესაც აბრსკილს, მისი რჩევით, სოფელ ჭლოუსთან გამოქვაბულში დაამწყვდევენ.¹

კიდევ ერთი მოტივი, რომელიც ყურადღებას იმსახურებს, აბრსკილის მიერ ქაცვებას და ეშვებას გვარის ადამიანებზე შურისძიება და ვაზის და გვიმრის განადგურებაა. ტექსტში ვკითხულობთ: „ის ემტერებოდა ასუბას და კაცუბას მოდგმას, ანადგურებდა გზებზე წნულად გადმონოლილ ვაზს, თუ თავდახრით უწევდა გავლა. როცა მიზეზს ეკითხებოდნენ, იგი პასუხობდა: თავდახრით რომ გავიარო, ღმერთს ეგონება, მას ვუდრეკ ქედსო.“ (Хварцкия 1994: 3-4). გვიმრას სადაც გადაეყრებოდა, აბრსკილი მას ძირიანად თხრიდა, მოსავალს ხელს უშლისო, ზღვისპირას მიდიოდა, ეძებდა ზღვაში ჩასულ გვიმრის ფესვებს და ანადგურებდა. ხმალს იშიშვლებდა და უმოწყალოდ ჩეხდა ვაზს (ზუხბა 1988: 345).

თქმულების ფინალში ზემოხსენებული მოტივები კვლავ ხაზგასმულია: როდესაც გამოქვაბულში დამწყვდეული აბრსკილის დასახსნელად მისი მეგობარი ჯომლათი მივა, გმირი ეკითხება: „ისევე ცხოვრობენ აფხაზეთში ასუბას და კაცუბას ტომები და ცისფერთვალება ქერა ხალხი? ისევე ხარობს გვიმრა და ვაზი?“; და როდესაც დადებით პასუხს გაიგებს, გამწარებით მოსთქვამს, რომ „დაილუპა უბედური აფხაზეთი!“

გადმოცემიდან და მისი ვარიანტიებიდან ჩანს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია აფხაზი გმირისთვის ქერა, ცისფერთვალება ხალხის, აღნიშნული გვარების და გვიმრისა და ვაზის აფხაზეთში არსებობა-არარსებობის ფაქტორი. ეს არის აბრსკილის ტყვედ ყოფნის პირობა — სანამ მის მიწაზე იარსებებს ცისფერთვალება, ქერა (წითური) ხალხი, ასუბას და კაცუბას მოდგმა და იხარებს გვიმრა და ვაზი, აბრსკილს ხსნა არ უწერია!

1 ჭლოუ — სოფელი აფხაზეთში, ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტში, მდ.

ცნობილი საჭოთა კავკასიოლოგი გრიგორი ჩურსინი ეხება ეპოსის ამ მონაკვეთს და მსჯელობს აფხაზური ზეპირსიტყვიერების მკვლევართა მიერ ჩანერილ თქმულების ვარიანტებზე; მაგალითად, ის განიხილავს ი. ლიხაჩოვის მიერ ჩანერილ ვერსიას, სადაც აბრსკიზგი (აბლასკირი), თავადის — ბესლან ანჩაბადის ძუძუმტე, კერპთაყვანისმცემელია და ღმერთს არ აღიარებს; მას არ უყვარს ქერა//წითური ნაცრისფერ (ღია ფერის) თვალებიანი ადამიანები, და როცა კი შეხვდება, ხოცავს მათ. ასევე, სადაც კი შეხვდება გვიმრა და ვაზი, მათაც უმონყალოდ კაფავს. საბოლოოდ მას ღმერთი დასჯის და არაშთან ერთად ქლოუს გამოქვაბულში კლდეზე მიაჯაჭვებს, სადაც იქამდე უწერიათ ყოფნა, სანამ არ გაქრება გვიმრა და ვაზი და არ ამონყდებიან წითურ(ქერა)-თმიანი ადამიანები (Чурсин 1957:241). ჩურსინი თავისებურ ინტერპრეტაციას აძლევს აბრსკილის საქციელს; მკვლევარს მიაჩნია, რომ ამ ლეგენდაში შემონახულია აფხაზთა ისტორიულ წარსულში მომხდარი ამბების კვალი და აბრსკილის მიერ ქერა, ცისფერთვალება ადამიანების დევნაში შესაძლებელია დავინახოთ რომელიღაც უცხოტომელთა — ქერა, ცისფერთვალება ხალხის წინააღმდეგ აფხაზების შეუპოვარი ბრძოლის ხსოვნა.

ვ. ღარნკიას ვერსიით, აბრსკილი მტრებისგან სამშობლოს იცავდა, მაგრამ ეს ბრძოლა აფხაზთა სასარგებლოდ ვერ დამთავრდა, რადგან საბოლოოდ ის გამოქვაბულში დაამწყვდიეს, ხოლო ქერა/წითური ცისფერთვალება ხალხი კვლავ აგრძელებდა აფხაზეთში ცხოვრებას.

დ. გულიას შეხედულებით, აბრსკილი ანადგურებს აფხაზურ გვარებს — აშუბას/ეშბას და კაცუბას. ის ლეგენდის ამ ნაწილში ხედავს გვარებს შორის მტრობის გამოძახილს. გვიმრის განადგურებისა და ვაზის აჩეხვის თემას კი აფხაზთა კულტურულ-სამეურნეო ყოფას უკავშირებს.

ჩურსინი იზიარებს ა. იოაკიმოვისა და ი. ლიხაჩოვის მოსაზრებას, რომლებიც გვიმრასთან ბრძოლის მოტივში სამიღუბის მარჯვენა ნაპირზე.

ნათმოქმედო კულტურის დანერგვისა და განვითარების იდეას ხედავენ: გვიმრა აფხაზეთში ყოველთვის იყო მინათმოქმედის ყველაზე დიდი მტერი და მისი განადგურება ბუნებაზე კულტურის მძლავრი გამარჯვებაა. ვაზის ჩეხვა კი, რომელიც ბილიკებზე გავლაში ხელს უშლის ადამიანს, ერთ-ერთი ღონისძიებაა სამიმოსვლო გზების გაუმჯობესების მიზნით. ჩურსინის პოზიციით, გვიმრას აბრსკილი კაფავდა იმიტომ, რომ ის სარეველაა და ნათესებს გადადგურებით ემუქრებოდა (Чурсин 1957: 243-244).

მინათმოქმედების ჩასახვა-განვითარების პერიოდთან აკავშირებს ვიანორ ფაჩულიაც აბრსკილის მიერ გვიმრისა და ვაზის განადგურების მოტივს და მას ეპოსის ყველაზე ადრინდელ პლასტად მიიჩნევს. მეცნიერი ასევე ეთანხმება გ. ჩურსინს, რომ თქმულებაში ქერა, ცისფერთვალებათა ტომთან ბრძოლის მოტივი ამ ხალხის წინააღმდეგ აფხაზი ხალხის ბრძოლის ერთგვარი გამოძახილია (Пачулия 1973: 7) .

გ. წულაია ქერა (წითურ) ცისფერთვალებიანთა ტომში კიმერიელებს და სკვითებს მოიაზრებს, რომელთა შემოჭრაც კავკასიის შავი ზღვის სანაპიროზე დასტურდება მრავალი არქეოლოგიური, ონომასტიკური, ლიტერატურული და სხვა მონაცემებით. არქეოლოგიური კვლევებისა და სხვა წყაროების თანახმად, სკვითების ნაწილი კოლხეთის ტერიტორიაზე დასახლდა. ეს კი, მეცნიერის აზრით, იძლევა ვარაუდის საფუძველს, რომ “აბრსკილის თქმულებაში” ასახულია აბორიგენტა ბრძოლა კიმერიელებთან და სკვითებთან”; არგუმენტად კი მას ჰიპოკრატეს ცნობა (ჩვ.წ.აღ-მდე V-IV ს.) მოჰყავს რომ სკვითური ტომები, მათი ცივი კლიმატის პირობებში არსებობის გამო, წითურები იყვნენ (Цулая 1963:327).

ეს უკანასკნელი მოსაზრება საეჭვოა, თუნდაც იმიტომ, რომ წარმოუდგენელია ეთნოსის მეხსიერებას შემოენახა ჩვ. წელთააღრიცხვამდე მიმდინარე ისტორიული მოვლენების კვალი (კიმერიელები კოლხეთში პირველად დაახლოებით ძვ. წ. VIII ს-ის 20-30-იან წლებში შემოდიან [საქართველოს ისტორი-

ის ნარკვევები 1970:392-395]); ასე რომც ყოფილიყო, ქერა (წითურ), ცისფერთვალეა ხალხთან ბრძოლის მოტივი მხოლოდ თანამედროვე აფხაზეთის აბჟუურ ნაწილში არ შემორჩებოდა. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ საქართველოს არც ერთ კუთხეში, აფხაზეთისა და ოსეთის (ამ შემთხვევაში ვგულისხმობ საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ სუბიექტს) ჩათვლით, ამირანიანის ანალოგიურ საგმირო თქმულებებში აღნიშნული მოტივი, გარდა აბჟუისა, არსად არ გვხვდება. არ გვხვდება ის არც მეზობელ ჩრდილოკავკასიელ ხალხებთან. ეს თემა ლოკალურია, მოქმედების გეოგრაფიული სივრცე — განსაზღვრული და შემოსაზღვრული (ჭლოუ, აბრსკილის მღვიმე, შავი ზღვის სანაპირო — მთა ერცახვი // ერნახვი // ერცახუ). აბრსკილი მოძრაობს შავი ზღვის სანაპიროსა და ერცახუს მთას შორის და შემოწერს თავისი სამფლობელოს ტრაექტორიას.

უნებურად ისმის კითხვა, თუ აბრსკილის ეპოსში აღნიშნული გარეგნობის ხალხში სკვითები და კიმერიელები იგულისხმებიან, მაშინ რატომ არ ჩნდება მათთან ბრძოლის მოტივი, იმ ხალხთა ზეპირსიტყვიერებაშიც, ვის ტერიტორიაზედაც ისტორიულად მოძრაობდნენ/მოქმედებდნენ ეს დამპყრობელი ტომები? (საქართველოს ისტორია 2008, :105-106)

ვინ იყო ის ხალხი, ქერა (წითური) და ცისფერთვალეა, რომელსაც ებრძოდა აბრსკილი? გადმოცემის თანახმად, ეს ის ხალხია, რომელიც აბრსკილის სამშობლოში/აფხაზეთში ცხოვრობს, აფხაზთა გვერდით ან სიახლოვეს; ეს ხალხი გარეგნულად განსხვავდება აბრსკილისა და მისიანებისაგან. აბრსკილი შავთმიანი და შავთვალეაა, ასევეა დედამისი ასტანაც. მაგალითად, აბრსკილის დედას, მშვენიერ ასტანას, მხრებზე მძიმე ტალღებად ეფინა დალალები და მის სამხრეთული ღამეებივით შავ თვალებში მზე ირეკლებოდა... აბრსკილის ლამაზ თავს შავი ხუჭუჭა თმა ამშვენიებდა, თვალებითაც დედას ჰგავდა, მისი კუნაპეტი შავი თვალების ელვისებური მზერისაგან ადამიანები იხოცებოდნენ, როგორც ისრისაგან განგმირულები (Хварцкия 1994: 8-9). აფხაზური ზეპირსიტყვიერების სხვა ნიმუშებშიც,

აფხაზები თითქმის ყოველთვის მუქტიმიანები, და შავთვალეები არიან. ჩანს, რომ აბრსკილის ეპოსში სოციუმი დიფერენცირებულია როგორც გარეგნულად (ქერა, ცისფერთვალეობა — მუქი, შავთვალეობა), ისე ეთნიკური ნიშნით (აფხაზი — დაუკონკრეტებული, მტრული ეთნოსი); ის ხალხი, ვისაც აბრსკილი უპირისპირდება, ამავე დროს, არის გრძნეული და ადამიანების გათვალვად შეუძლია (ანუ ეს ხალხი აფხაზებისთვის საშიშია).

სანამ ქერა (წითური) და ცისფერთვალეობა ხალხის ვინაობის გარკვევას შეეცდებოდე, განვიხილავ კიდევ რამდენიმე პასაჟს, რაც საყურადღებოდ მიმაჩნია.

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ აბრსკილის ლეგენდაში გვიმრის მოსპობის მოტივს სპეციალისტები სამინათმოქმედო კულტურის ჩასახვა-განვითარებასთან აკავშირებენ. საქართველოში გვიმრის სხვადასხვა სახეობა არსებობს, დასავლეთ საქართველოში გავრცელებულია უმთავრესად ენრის გვიმრა, რომელიც ტენიან ტყეებში ხარობს. დასავლეთში, კერძოდ სამურზაყანოსა და აფხაზეთში გვიმრა, ერთი მხრივ, სარეველად არის მიჩნეული და, მეორე მხრივ, მისგან გარკვეული სარგებელიც აქვს ადამიანს. ეს მითითებულია თ. სახოკიას “მოგზაურობან”-ში, სადაც ავტორი სხვა საკითხებთან ერთად დასავლეთ საქართველოს კუთხეების სამეურნეო ყოფასა და ფლორასაც განიხილავს. მაგ, სამურზაყანოს აღწერისას იგი წერს: “ბევრია აქ შეუმუშავებლად გაშვებული მინა. უმეტესობა ამ მინებისა დაფარულია ან ნარეკალათი და სხვა გამოუსადეგარი ბუჩქებითა, ან არა და გვიმრათი, რომელიც აქ, ნოყიერ ნიადაგის წყალობით, საოცარი სიმალლისა იზრდება. ზოგან მხარ-ნახევარი სიმალლე აქვს აქაურ გვიმრას. შიგ თავისუფლად დამალვა შეუძლია როგორც ადამიანს, ისე საქონელს.” (სახოკია 1950: 281) გვიმრით არის დახურული აფხაზის ფაცხა, რომლის კედლებსაც ზამთარში გარედან ისევ გვიმრით ბურავენ (სახოკია 1950: 285). აფხაზი თხის რძეს სპილენძის ქვაბში ინახავს, რძეს ჯერ სანურავში განურავს, რომელსაც ქვეშ სქლად უფენია გვიმრა (სახოკია 1950: 303). ცნობილია გვიმრის სამკურნალო (ანთების და პარაზიტების საწინააღმდეგო) თვისებები (ვასაძე 2018: 97-100).

აღსანიშნავია, რომ სლავ ხალხებში ამ მცენარეს მიენერებოდა მაგიური ძალა; ის ასოცირდებოდა ივან კუპალას კულტთან, ზაფხულის ნაბუნიაობასთან; გადმოცემით, ვინც მის ყვავილს მიეკარებოდა, ყოველგვარი წინაღობის დაძლევის მოახერხებდა და ა.შ. რა კულტურული სიმბოლიკის მატარებელი იყო გვიმრა აფხაზებში, ამის მოძიება ვერ მოხერხდა; ლეგენდაში მისი განადგურების მოტივს, შესაძლოა რაიმე სიმბოლური დატვირთვაც ჰქონდეს. თუ მას აბსკილი ანადგურებდა როგორც სარეველას, მაშინ რატომ მაინცდამაინც გვიმრაზე და არა სხვა რომელიმე სარეველა მცენარეზეა აქცენტი, რომელიც შესაძლოა უფრო მეტად აფერხებდა სამეურნეო საქმიანობას.

რაც შეეხება ვაზის აჩეხვის/კაფვის მოტივს, ის ფიქსირდება აბრსკილის თქმულების ყველა ჩემთვის ხელმისაწვდომ რუსულენოვან ვარიანტში. სამწუხაროდ, ენციკლოპედიური ხასიათის ნაშრომში “კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები” (ანთელავა 2017: 32) ეს ფაქტი უგულვებელყოფილია; აბრსკილის შესახებ ვკითხულობთ, რომ იგი „იყო მტერთაგან აფხაზთა დამცველი და თავისი ხალხის მოჭირნახულე, მიწათმოქმედთა დასახმარებლად გვიმრასა და ეკალბარდებს სპობდა“. აქ ვაზი ჩანაცვლებულია ეკალ-ბარდებით, რაც, ვფიქრობ, უნებლიედ დაშვებული უზუსტობა უნდა იყოს. არადა, ვაზის მოსპობის ფაქტორს დიდი მნიშვნელობა აქვს აფხაზური ეპოსის კულტუროლოგიური ფესვების კვლევისას. ამ შემთხვევაში აფხაზი აბრსკილის მოქმედება ნამდვილად არ ჯდება ვაზისა და მეღვინეობის უძველესი კულტურის მქონე ეთნოსის ქცევის პარამეტრებში. მით უფრო, ვახუშტი ბატონიშვილისეული ცნობით, მევენახეობა-მეღვინეობა კარგად განვითარებული ჩანს ოდიშში, რომელიც იმ დროისათვის მოიცავდა ტერიტორიას ანაკოფიის აღმოსავლეთით, დღევანდელი აბჟუის ჩათვლით: “ვენახნი მალლარნი, ღვინო მსუბუქი და კარგი. აქა არს ღვინო ზარდაგი, ფერისათჳს ეგრეთ წოდებული, ფრიად კეთილი, ძალიანი და ქებული ყოველთა შინა” (ვახუშტი ბაგრატიონი 1997: 171). აბსკრილი ვენახს ჩეხდა, რომ ღმერთისთვის თავი არ დაეხარაო,

ანუ ის მაღლარს ჩეხდა, რაც ასევე, ვახუშტისავე მიხედვით, სამეგრელოსთვის არის დამახასიათებელი.

ლეგენდაში გარკვევით არის მითითებული, რომ ვაზს გმირი იმიტირებდა, რომ გავლის დროს, თავი უნდა დაეხარა, თავის დახრა კი ღმერთისადმი მონინების გამოხატვა იყო, რაც აბრსკილს არავითარ შემთხვევაში არ უნდოდა დაეშვა; ერთი ვარიანტით, როდესაც ღმერთმა მისი ურჩობის მოსანანიებლად 40-ჯერ თავის მოდრეკა (მეტანია) უბრძანა (ღმერთის თაყვანისცემა!), მან ეს კატეგორიულად უარჰყო. ანუ, ამ მონაკვეთში, ერთი მხრივ, აბრსკილი ვაზის კულტურის არმცოდნე, არდამფასებელი ხალხის წარმომადგენელია, მეორე მხრივ, კი არგამზიარებელია იმ რელიგიური ტრადიციისა, რაც ღმერთის თაყვანისცემას მოითხოვს.

როგორც ზემოთაც ითქვა, აბრსკილი, ღმერთის მიერ მის დასაჭერად გაგზავნილ ანგელოზებს რომ დაემალოს, ადგილმონაცვლეობს ერცახუს მთასა და შავი ზღვის უკაცრიელ სანაპიროს შორის, რის შესახებაც თქმულების ერთ-ერთ ვერსიაში ვკითხულობთ: „ერთი ნახტომით თავისი ერთგული არაში აბრსკილს გადააფრენდა შავი ზღვის სანაპიროდან მამამისის სამფლობელოში — კავკასიონის ყველაზე მიუწვდომელ მწვერვალებზე“ (Хварцкия 1994: 3-4)

ზღვის ნაპირზე დაბანაკებული აბრსკილი ნანადირევი ფრინველით იკვებება, რომელსაც თავად ხოცავს, მისი რაში კი ძოვს მსუყე ბალახს და ზღვის წყალს სვამს. საყურადღებოა, რომ ზღვის ნაპირზე მყოფი აბრსკილი არ იკვებება ზღვის პროდუქტებით, რაც უჩვეულოა ზღვისპირეთის მკვიდრისთვის.

გვარები, რომელზედაც აბრსკილი შურს იძიებს ასუბა და კაცუბაა. გადმოცემაში მათ თავის ხალხს უღალატეს და მტერს შეეკვრნენ. ანუ, ესაა გვარები, რომლებიც აბრსკილის კონცეფციით, ქერა, ცისფერთვალეობათა მსგავსად, უნდა ამოწყდნენ („ისევ ცხოვრობენ აფხაზეთში ასუბას და კაცუბას ტომები და ცისფერთვალეობა ქერა ხალხი?“); ეს გვარები დღეს აფხაზურ გვარებად ითვლება, თუმცა, ეთნოლოგ ს. ბახიას ზე-

პირი ინფორმაციით, კაცუბას ძირი ქართული (მეგრული) უნდა ჰქონდეს. თუ ამ ინფორმაციას დავეყრდნობით, მაშინ, აფხაზი აბრსკილი ქართულ გვარის მოდგმას ემტერება.

სანამ საბოლოო დასკვნების გამოტანას შევეცდებოდე, აბრსკილის ეპოსს ქრონოლოგიური კუთხით მივუდგები, თუმცა ფოლკლორული ნაწარმოების ქრონოლოგიის დადგენა ფაქტობრივად შეუძლებელია; სწორედ ამის შესახებ წერს ზ. კიკნაძე: “ჩვენ არ შეგვიძლია განვსაზღვროთ ამა თუ იმ ხალხური ტექსტის ასაკი, ჩვენ არ შეგვიძლია ტექსტების საფუძველზე ვილაპარაკოთ მრავალსაუკუნოვან ქართულ ხალხურ შემოქმედებაზე, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მის ხანგრძლივ ტრადიციაზე. როგორც მდინარის კალაპოტია ძველი, უხსოვარი, მაგრამ მასში მუდმივ ახალი, განახლებული წყლის ნაკადი მიედინება, ასეა ფოლკლორიც: უხსოვარი დროიდან მოდენილ ტრადიციაში თავსდება ზეპირსიტყვიერების მარად განახლებული ფონდი, სადაც ერთმანეთის გვერდით მყოფობს ძველი და ახალი” (კიკნაძე 2007: 51).

როგორც უკვე აღინიშნა, აბრსკილის თქმულების მოქმედება კონკრეტულ ტერიტორიაზე ხდება, ეს არის აბჟუის აფხაზეთი, რომელიც გარკვეულ პერიოდამდე ოდიშის სამთავროს შემადგენლობაში იყო. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, ეს ტერიტორია მისი დროისთვის კვლავ ოდიშს მიეკუთვნება, ანუ აფხაზეთი იწყება ანაკოფიიდან დასავლეთით, ხოლო აქედან აღმოსავლეთით ოდიშია (ვახუშტი ბატონიშვილი 1997: 170, 171). აბრსკილის თქმულებაში კი სივრცე, სადაც მოქმედება ვითარდება, უკვე აფხაზეთად არის წოდებული. ანუ, დიდი ალბათობით, ეპოსში იმ პერიოდის ამბები უნდა იყოს აღწერილი, როდესაც ოდიშის ეს ნაწილი აფხაზების ხელში აღმოჩნდა.

ვიზიარებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღიარებულ მოსაზრებას, რომ ამჟამინდელ აფხაზეთა წინაპრები ცხოვრობდნენ ჩრდილოეთ კავკასიაში, მდინარე ყუბანის აუზში და წარმოადგენდნენ ერთიანი აფხაზურ-აბაზური ეთნოსის განუყოფელ ნაწილს, ხოლო ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე მათი

მიგრაცია XVI საუკუნიდან იწყება, რამაც გამოიწვია ერთიანი აფხაზურ-აბაზური იდენტობის რღვევა და ახალი, საკუთრივ აფხაზური (აფსუური) ეთნიკური იდენტობის ჩამოყალიბება; ეს უმტიკივნიელო პროცესი არ იყო და მას ამძაფრებდა აფხაზეთში ახლადმოსულ აფსუათა სერიოზული ოპოზიცია დამხვდურ ქართულ მოსახლეობასთან, რომელიც მოსული აფხაზებისაგან განსხვავდებოდა ეთნიკური იდენტობით, ენით, რელიგიით, კულტურით, პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი აზროვნებით, ეკონომიკურად, ეთნოგრაფიული თავისებურებებით. განვითარების უფრო დაბალ საფეხურზე მდგომი აფხაზები არ იყვნენ ჩვეულნი ბარში და ზღვისპირას ცხოვრებას, მისდევენ ექსტენსიურ მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობას. ისინი დიდხანს ვერ შეეგუვნენ ახალ საცხოვრებელს, ვერ აითვისეს აქაური მიწა და ზღვა, არ იცოდნენ მათი გამოყენების ხერხები, რის გამოც აფხაზთა მთავარ საქმიანობად მეზობელ ქართველებზე და თანატომელებზე თავდასხმები, მათი დატყვევება-გაყიდვა, ძარცვა იქცა, რასაც უამრავი წერილობითი წყარო ადასტურებს (მაგალითად, არქანჯელო ლამბერტის XVII საუკუნის ჩანანერები) (გვანცელაძე 99-100).

დღევანდელ აფხაზთა ჩრდილოეთიდან მიგრაციას ავლენს ეთნოლოგიური და ფოლკლორული მასალაც. ს. ბახიას შეხედულებით, რომელმაც აფხაზური წართული ეპოსის საფუძველზე გამოიკვლია აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის საკითხები, „წართული ეპოსის“ გმირები აფხაზეთის მიწაწყლის ავტოქტონი მოსახლეობა არ არის: „აფხაზურ ეთნოგენეტურ და გენეალოგიურ თქმულებათა უმეტესობა, არა დაფარული მინიშნებით, არამედ, აშკარად და უდაოდ გვამცნობს აფხაზების ჩრდილო კავკასიიდან დასავლეთ საქართველოს მთაში ჩამოსახლების ფაქტს და ეთნოგენეტურისა და კულტურული კავშირის არსებობას ჩერქეზული წარმოშობის კავკასიელებთან ” (ს. ბახია).

თუმცა, მოგვიანებით, მიგრირებული აფხაზები თავს უკვე ქრისტიანებად თვლიდნენ, მაგრამ მათ რელიგიურ ყოფაში წამყვანი ადგილი კვლავ წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებს ეჭირა;

ზღვას კი შეეჩვევნენ, ოღონდ მას იყენებდნენ როგორც ძარცვა-თარეშის არეალის გაფართოების საშუალებას (გვანცელაძე: 99-100).

ისტორიულად ცნობილია, რომ XVI ს. მიწურულს აფხაზებმა მიიტაცეს ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავროს მინა-წყალი მდ. კელასურამდე ქართული ქალაქებით – ანაკოფია (შემდეგში – ფსირცხა, ამჟამად – ახალი ათონი) და ცხუმი (ამჟ. სოხუმი), ხოლო XVII ს. მიწურულს მდ. ეგრისწყლამდე (ამჟ. ღალიძგა) გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო. აფხაზთა მიერ მიტაცებულ ტერიტორიაზე შეუძლებელი გახდა ქრისტიანული ეკლესიის ფუნქციონირება, რის გამოც 1681 წ. დრანდისა და მოქვის საეპისკოპოსოები გაუქმდა. აფხაზები თავს ესხმოდნენ და ძარცვავდნენ ოდიშის (სამეგრელოს) ეკლესია-მონასტრებს, მათ შორის, საკათედრო ტაძრებს... ამ თავდასხმების შესახებ წერენ არა მარტო ქართველი მემკვიდრეები, არამედ უცხოელი ავტორებიც კათოლიკე მისიონერები – არქანჯელო ლამბერტი, კრისტოფორო კასტელი, ჯუზეპე ჯუდიჩე, ფრანგი კომერსანტი და მოგზაური ჟან შარდენი და სხვები. ქართულ საეკლესიო საბუთებიდან კარგად ჩანს, თუ როგორ მიმდინარეობდა ქართული მოსახლეობის აყრა და განდევნა თავისი სამკვიდროდან. მდინარეებს – კელასურსა და ეგრისწყალს შორის მოსახლეობის ნაწილი აფხაზთა მიერ აოხრებისა და აკლების დროს გადაიხვეწა; ვინც მახვილს, შიმშილსა და ავადმყოფობას გადაურჩა, აფხაზებმა ტყვედ მიჰყიდეს თურქ-ოსმალებს. დაცარიელებულ ადგილებზე აფხაზები სახლდებოდნენ. იმავდროულად მიმდინარეობდა გადარჩენილი ქართული მოსახლეობის გააფხაზების პროცესი...” (ხორავა 2009).

ამ ისტორიული მიმოხილვის შემდეგ, აბრსკილის ეპოსის ზოგიერთი მოტივის ახსნა უფრო მეტად ადვილი ხდება. აბრსკილის ეპოსში აბჟუის მხარე აფხაზეთში შედის, რაც ვახუშტის აღწერით ჯერ კიდევ ოდიშის შემადგენლობაშია. ლოგიკურად, ეს ეპოსიც იმ პერიოდის ამბებს უნდა აგვიწერდეს, როდესაც აბჟუას უკვე აფხაზები იჩემებენ. მარტივია ქერა (წითურ) ცის-

ფერთვალეებიანთა ტომში მეგრელების ამოცნობა, რომელთა განადგურებაც აფხაზთა გმირს მიზნად უქცევია. მით უფრო, როდესაც ოდიშის მცხოვრებთა (მეგრელთა) ვახუშტისეულ დახასიათებას გავეცნობით: "კაცნი და ქალნი შვენიერნი, არამედ იმერთაებრ არა ტანოვანნი, ჯორციანნი და მნითურნი" (ვახუშტი ბაგრატიონი 1997: 171).

რა თქმა უნდა, აფხაზი არ იცნობს ვაზის კულტურას და ამდენად მის მოსპობას არაფრად დაგიდევს; არ იცნობს ზღვას, როგორც საკვების მოპოვების წყაროს; არ არის ქრისტიანი და ღმერთის წინაშე ქედს არ იხრის. მისი მამის სამფლობელოები მაღალ კლდეებშია, კერძოდ ერცახუს მთაზე, სადაც რეალურად არის სამი, ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელი უღელტეხილი. ჩანს, რომ აბრსკილის ეპოსში, სადაც არაერთი ქრონოლოგიური პლასტი იკითხება, ასახვა ჰპოვა ქართველთა (მეგრელთა) და აფხაზთა შორის მიმდინარე დაპირისპირებამ, რომელიც ამირანიანის ტიპის საგმირო ეპოსის დასავლურქართული ვარიანტის სიუჟეტს შეერწყა.

გამოყენებული ლიტერატურა

ანთელავა 2017 — ანთელავა ნ., კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები, უნივერსალი, თბ. 2017

გვანცელაძე — გვანცელაძე თ., „აფსუარა“ – აფხაზთა იდენტობის კოდექსი და მისი მეტამორფოზები, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, http://dl.sangu.edu.ge/pdf/qapvols/qap_v1_7.pdf.

ვასაძე 2018 — ვასაძე თ., აჭარის გვიმრების მრავალფეროვნება და ბიოეკოლოგია, სადოქტორო დისერტაცია, ბათუმი 2018

ვახუშტი ბაგრატიონი 1997 - ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს გეოგრაფია, მთავარი რედაქტორი ზ. ტატაშიძე, თბ., 1997

ვირსალაძე 1962 — ვირსალაძე ე., ქართული სამონადირეო ციკლები, საადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1962, [https://digitallibrary.tsu.ge/book/2020/oct/-old/elene dissertations _virsaladze.pdf](https://digitallibrary.tsu.ge/book/2020/oct/-old/elene%20dissertations_virsaladze.pdf)

- ზუხბა 1988** — ზუხბა ს., აფხაზური ზეპირსიტყვიერება, თბ., 1988
- კიკნაძე 2007** — კიკნაძე ზ., ქართული ფოლკლორი, თბ., 2007
- საქართველოს ისტორია, ტ. I, ავტორთა კოლექტივი, თბ., 2008**
- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი I. თბ., 1970**
- სახოკია 1950** — სახოკია თ., მოგზაურობანი გურია, აჭარა, სამურზაყანო, აფხაზეთი, თბილისი, 1950
- ხორავა 2009** — ხორავა ბ., ეთნიკური პროცესები აფხაზეთში (უძველესი დროიდან დღემდე). – “საქართველოში არსებული კონფლიქტები და მშვიდობის პერსპექტივები”. კონფერენციის მასალები, თბ., 2009
- Пачулия 1973** – В. П. Пачулия, Легенды лазурного берега, Москва - Издательство «Наука» – 1973
- Цулая 1963** – Г. В. Цулая. Мифологические тайны пещеры Абрскила. «Труды Абхазского ин-та языка, литературы и истории», т. XXXIII. Сухуми, 1963,
- Чурсин 1957** – Г. Ф. Чурсин. Материалы по этнографии Абхазии. Сухуми, 1957
- Хварцкия 1994** – Хварцкия И. Абхазские сказки и легенды, составитель, Москва: «ДИ-ДИК», 1994
- Зухба 2014** – Зухба С.Л. Избранные труды. В 2 томах Сухум, 2014

Natia Jalabadze

Abkhazian Legend about Abrskil and Related Assumptions

The article examines the Abkhazian legend about Abrskil and makes an attempt to rethink several of its motives. It is assumed that in the fight of the epic hero against representatives of the fair-haired, blue-eyed people, the struggle of the Abkhaz migrants against the local Mingrelian population is reflected. In the legend, Abkhazians bear the signs of an ethnic group that is culturally different from the local residents.